

Batta István

A széncsata történetéhez II.

A demokratizmus és a baloldal küzdelme Nógrád megyében (1935-1944)

A nógrádi szénmedence bányászmozgalma az 1940. évi eredményes bérharc után új helyzetbe kerül. A nyilaspárt "árulása" a Szovjetunió elleni háborúbalépés, a doni katasztrófa, a háború várható kimenetele, de elsősorban az életkörülmények romlása új problémák elé állítják a mozgalmat is. Hosszú előkészítő munka után 1942-ben a szociáldemokrata párt befolyása alatt álló bányászszakszervezet aktív, kezdeményező tevékenységbe kezd a salgótarjáni medencében. A nyilaspártot rövidesen tömegesen hagyják el tagjai, közöttük sok bányász.

A kormányzat és a tőkésék is tanulnak az 1940. évi eseményekből. Megértik, hogy a háború évei alatt a szélsőjobboldali hatalomátvételnek vannak esélyei, amelyhez a szövetséges hitleri Németország segédkezet nyújthat. Ez meghatározza a szociáldemokratákhoz való viszonyukat. A szakszervezetnek ezuttal lehetőséget adnak a szereplésre, bizonyos sikerek érdekében, befolyásuk növelésére.

A bányászszakszervezet

közreműködésével 1943 első félévében 50 százalékos béremelést hajtanak végre!! Az év második felében a szakszervezet döntő szerepet játszat munka- és munkáskérdésekben. 1943. decemberében Alliquander szénkormánybiztos Salgótarjában a szakszervezet megbízottaival beszél még a pótműszakok új díjazását.¹²

A szakszervezeti vezetők két pontban terjesztik elő a medence bányászainak igényeit, követeléseit, amelyek enyhíthetik a feszültségeket, orvosolhatják a sérelmeket. A szakszervezetek 1944. március 19-e után is fennma-

radnak. A bányászszakszervezet közreműködésével 1944 nyarán megszületik az új nyugdíjtörvény, amely leszállítja a korhatárokat. A Lakatos-kormány idején 70 százalékos fizetésemelésre kerül sor.¹³

1942 után tömegesen alakulnak a szakszervezet helyi csoportjai. 1943. szeptember 10-i jelentés szerint a tagok száma 400-ról 2.000 fölé emelkedett. 1944. január 27-én a nógrádi szénmedence szakszervezeti vezetői előtt beszél *Jellinek Ferenc* az üzemi választmányok felállításának tervéről, az ország háború utáni átalakításáról.

A nógrádi bányászmozgalmak sajátossága, hogy nem találtak utat a műszaki értelmiséghez. Még az irányítás alsó fokán állókkal sincs politikai, szellemi szövetség. A két világháború között, de még a háború éveiben is megmaradnak a fenntartások, az idegenkedések. Az értelmiség jelentős része szervezeti-
leg kívül áll a pártpolitikán és a szakszervezeten. Az országot ért súlyos nemzeti sérelmek, az ország belső nehézségei az értelmiséget nem a baloldal felé orientálják. A szocializmus eszméje az értelmiséghez nem juthat el

vonzó formában: az 1918-19-es forradalmakban sok olyan esemény történt, amit a hatalom a haladó eszmék ellen is tudott felhasználni. A hatalom pedig tudatosan azonosítja a szociáldemokráciát és a kommunizmust, mindkettőt a nemzetietlenséggel vádolva.

A bányászok szemében a mérnök, a tisztviselő, irodista, másként szólva úr. A nógrádi bányászok között meghatározó az az érzés, amely az igazságtevést, az irodisták lefokozásával, az urak megbüntetésével azonosítja. Ebben a kérdésben a józanabb magatartás vereségre volt ítélve. Az akkori Magyarország társadalmi, politikai viszonyai a bűnösek abban, hogy a munkamegosztás által alá-fölé rendelt rétegek, a politikai mozgalmakban sem tudtak találkozni. Ez mindkét réteg, de a nemzet számára is sok kárt okozott.

A műszaki értelmiség, hasonlóan a közép-retegekhez sok bizonytalansággal, a "vesztések" érzésével készül a háború befejezésére, a rendszerváltozásra. A többségben az az érzés válik uralkodóvá, hogy a háború után lesz egy "átmeneti idő", amikor az inzultusok, a törvénytelenések elkerülhetetlenek lesznek. A bizonytalanságot fokozza az, hogy az idegen, a győztes hadsereg jelenlétével tartósan számolniuk kell. Sokan készülnek arra, hogy ezt az "átmeneti időt" biztonságos helyen vészeljék át. Ezt igazolják a kiürítések, az elmenekülés adatai, a visszatérések tényei.

A front elvonulása

utáni időkben közvetlenül, a szénmedencében a bányagazgatón kívül mindössze négy fiatal mérnök állt rendelkezésre.^{13/a} A hadiesemények elől elmenekültek 1945 második felétől kezdtek visszatérni. Őket igazolta az, hogy legtöbbjükét fenntartás, válogatás nélküli ellenséges indulat fogadja. (Szám szerint ez a réteg nem nagy; 1945 előtt Nógrádban körülbelül 150 fő lehetett, ám olyanok akik a termelésben pótolhatatlanok.)

Az elmondottak alapján jobban megérthe-

tő, hogy az 1945-46-os években az üzemi bizottságokban a szakszervezetben, a termelési biztosok között alig találunk műszakiakat. A bányamunkásság és a műszaki értelmiség különállása nem nógrádi jelenség. A magyar munkásmozgalmat egészében is kísérő jelen-

A Bányász Szakszervezet 1945. október 27-én beadványban követeli az ipari államtitkártól, hogy a szénkormánybiztos mellé a szakszervezet megbízottat állíthasson. Tiltakozik az ellen, hogy a régi rend embereit munkába állítják, stb. Ez a beadvány is hűen tükrözi a tárgyalat problémát. Ebből idézek: "Tiszteletünk azoknak, akik szintén kiszolgálták a régi reakciós rendszert, de itt maradtak közöttünk, akikkel a megbékélés szellemében vállalunk minden közösséget, de nem lehet minden további nélkül visszahelyezni az üzemek élére azokat a léhűtőket, akik elmenekültek a Szálasi kormányzattal, azzal a szándékkal, hogy ha győznek és annak alapján visszatérhetnek, fölakasztgassák mindazokat, akik a megújulásért, a demokráciáért bármiként is cselekedtek."^{13/b}

Az idézetből nem az elmenekültek sommás elítélésére akarok rámutatni, hanem arra, hogy az értelmiség, mint a társadalom egy csoportja a kommunista párt irányítása alatt álló szakszervezet szerint "bűnös". Bűnös a régi reakciós rendszer kiszolgálásában. Azok is bűnösök, akik itt maradtak, azok is akik elmentek. A különbség csak a bűn mértékében lehet. Ha a társadalom egy csoportja létezésével bűnös, akkor a legalapvetőbb emberi jogok, pl. a törvény előtti egyenlőség sem érvényesíthető, akkor a kollektív bűnök kollektív büntetést indokolnak. Ahol ezt nem látják, vagy eképpen veszik tudomásul, ott a demokrácia alapelveit nem értik. A régi rendszer kiszolgálásának módja a bizalmatlanság, a gyanúsítás, a megfélemlítés, a leszámolás eszközzé válik, amely ellen sem politikai sem jogi eszközökkel nem lehet védekezni. Ez a vád az

“osztályharcot” partitalanná, féktelenné teszi.

Felmerül a kérdés, hogyan képzelhető el a megbékélés, ha a szövetségesek egyike áldozat, a másik pedig bűnös? Meg kell-e, meg lehet-e békélni azokkal, akik létükben bűnösök? Nem akarom a példát túlmagyarázni, csak megemlítem: a demokrácia, a szocializmus torz értelmezésével találkozunk és ez a későbbi erőszakos módszerek forrása lesz. Az “osztályharc” sztálini értelmezése és gyakorlata tehát már 1945-ben érvényesül az országban.

A szociáldemokrata iparügyi miniszter

1945. december 12-én széntermelési bizottságok felállítását rendelte el. A rendelet szerint a bizottságok tagjai: egy bányamérnök, egy vájár és egy bányairodai tisztviselő.¹⁴ A bizottságok összetételének meghatározása súlyos politikai tapasztalatokon alapult. A bányauzemekben a műszaki értelmiség méltatlan helyzetben élt és dolgozott, megkezdte vezeklését, mert “kiszolgált a régi rendet”. A műszaki értelmiség politikai megítélése (mellőztetése) nem segítette elő a széntermelés fokozását. A rendelet ezt a folyamatot akarta megállítani.

Válaszolnunk kell a kérdésre: a nógrádi bányászság és mozgalmak hogyan készültek fel a nagy történelmi változásokra?

A feudális viszonyokat fenntartó, az Európától elmaradó Horthy-rendszer elutasítása az ország korszerűsítésének vágya a háború éveiben már a társadalom szélesebb rétegeiben is tudatosul. A régi rend kritikus szemlélete, elutasítása alapvető feltétele annak, hogy a bányászság figyelme egy új világ, egy új rend felé forduljon. Ezt a feladatot az események végezték el. A megyei legális mozgalom “lekéste” a nagy felkészülés éveit. A nógrádi bányászok is változást akartak, de nagyon kevesen tudták, hogy a nekik ajánlott, az általuk elfogadott úton mi vár rájuk és mi vár az országra. A szocializmus, a demokrácia igazi

arcát, értékeit a legális munkásmozgalmi tapasztalattal nem rendelkező munkásvezetők többsége nem ismerte.

A hazai politikai viszonyok, az ismeretek hiánya, de főként a legális munkásmozgalom gyengesége miatt a nógrádi szénmedence munkássága megint magára marad. A magyar progresszió elzártsága, a baloldali pártok hiánya, üldözése, a fasizmus és a bolsevizmus fegyveres küzdelme, a nemzeti sérelmek, stb. szinte lehetetlenné tették számukra az eligazodást. A háborús évek nélkülözései, a nemzeti katasztrófa kibontakozása, az erőszak kiterjesztése a legradikálisabb törekvéseket tette szimpatikusá a többség szemében. A “radikális igazságtevés” érthetőbb, követhetőbb, mint az ország korszerűsítésének, bonyolult kompromisszumokkal teli feladata. Inkább kifejezte a múlt elítélését, az új rend igényét. A bányászok által annyira várt új rend azonban még mozgalmak vezető gárdájában sem volt átgondolt. Az út, amelyre a mozgalom a bányászokat vitte, a körülmények által felkínált, az érzelmet kielégítő, de a jövőt illúziókba rejtő út volt.

A bányászok és a műszakiak tisztázatlan viszonya, a bizalmatlanság komoly károkat okozott. A nyilas kiűritéskor, az üzembénításoknál, a szovjet hadsereg hadiszákmányszerzési jogának gyakorlásakor, stb. a közös nemzeti érdekek háttérbe szorultak. Az együttműködés, a bizalom hiánya növelte a kiszolgáltatottságot. A gyűlölt bányatulajdonosoknak, a részvényeseknek okozott károk végső soron a nemzet veszteségei lettek. A bizalom hiánya értelmetlen és fölösleges szenvedéseket, emberáldozatokat követelt. A felszabaduláskor mindkét réteg “külön állt”. A bizalom hiánya gyanakvássá terebélyesedett. 1945-46-ban minden üzemi, termelési problémánál felmerült a szabotálás gyanúja. Az üzemek politikai szervezeteiben, vezetőik megnyilatkozásaiban a múlttal való leszámolás, a bűnösök keresése állandósult, minden

ember, aki az előző rendszerben valamilyen üzemi tisztséget viselt, sőt a megbecsült szakmunkások egyrésze is gyanúba keverhető lett. A kivételt az MKP tagság biztosíthatta. És az MKP vezetése táplálja ezt a szellemet.

A politikai radikalizmust

a medencében több tényező is segítette. Az ezzel foglalkozó megyei irodalom ezt a folyamatot egyoldalúan leegyszerűsítve, sokszor meghamisítva ábrázolta. Már szóltam arról, hogy 1945 előtt a magyar progresszió céljai, törekvései nem válhattak szélesebb körben ismertté a megyében. Pártjaik, szervezeteik nem épülhettek ki, vagy a politikai élet peremére szorítva léteztek, mint a kisgazdapárt is. A magyar progresszió eszméi, törekvései, különböző egyesületekben, gazdakörökben klubokban, szimpatizáns csoportokban terjednek, de nem tudnak sorsot, jövőt formáló politikai erővé válni. A pártok, a politikai szervezetek hiánya elősegítette, hogy a szélsőjobboldali nézetek behatoljanak, összekeveredjenek a progresszió gondolataival.

A legális munkásmozgalmi tevékenység Nógrádban sok nehézséggel és több veszéllyel járt, mint az ország más körzeteiben. Az országhatár közelsége, a Csehszlovák KP legalitása miatt a politikai rendőrség nagy erőket mozgósított a szociáldemokrata párt ellen. A kommunisták üldözése bénította a baloldali tevékenységet, félelmet keltett, visszatartó hatásúvá vált. A szociáldemokrata párt csak úgy őrizhette meg önállóságát, ha egyszerre harcolt a jobboldali kormányok, a szélsőbaloldali szervezetek és a vörös színben megjelenő baloldali túlzások "a kommunizmus gyermekbetegsége", a baloldali demagógia ellen. A szociáldemokrata pártra nehezedő nyomást mutatja, hogy 1935 után szinte kiszorult a szénmedencéből. A bányászmozgalmak, vezető irányítást adó erő nélkül vergődnek, majd 1938-42-ben a nyilaspárt foglyai lesznek.

A legális munkásmozgalom számára 1938 után a kedvezőtlen tendenciák erősödnek. Olyan szituációk keletkeznek, amelyre a mozgalom nincs felkészülve. A területi revíziók, a zsidótörvények, a fasiszta Németország győzelmes hadjárata, a szovjetunió elleni háború új problémák elé állítja az SZDP-t. Tehtényes, értékes politikusokat, publicistákat kénytelen "félreállítani". A német-szovjet háború kirobbanása után a párt nehéz helyzetbe kerül. A párt által hirdetett demokratikus szocializmus, amely egyszerre utasítja el a fasiszmust és a bolsevizmust - a háború éveiben - már nem folytatható, pedig a mozgalomnak éppen most lenne erre a legnagyobb szüksége. A bolsevizmus bírálata a kormányt segítené, a kommunisták és a baloldal elleni harcában kedvezne a szélsőjobboldali pártoknak és dezorientálná a társadalmat. Az SZDP tehát a helyzet foglya.

A háború menete, a keleti-front eseményei világossá teszik, hogy a Szovjetunió nem csupán győztes nagyhatalom lesz, hanem a háború utáni Magyarország politikai viszonyainak alakításában döntő szerephez jut. A szociáldemokrata párt vezetése felismeri, hogy a szovjet befolyás alá kerülő országban a bolsevizmust és a fasiszmust egyaránt elutasító politikát antikommunistának, szovjet-ellenesnek fogják minősíteni. Az 1937. április 4-5-én megtartott kongresszusa egyaránt elhatárolja a pártot a fasiszmustól és a bolsevizmustól. "Nem a fasiszmus és a bolsevizmus, hanem a fasiszmus és a demokrácia között folyik a küzdelem."¹⁵ ...A Szovjetuniótól és bolsevizmustól élesen el kell választani a szocializmust. A Szovjetunió állami, hatalmi forma, a szocializmus eljövendő társadalom. És mi nem akarjuk ennek az eljövendő társadalomnak az eszméjét kompromittálva átadni az elkövetkező nemzedéknek. A bolsevizmus éppen úgy, mint a nemzeti szocializmus a szocializmus ígéretével el akarja hódítani a tömege-

ket.”¹⁶ - olvasható a kongresszus állásfoglalásában.

A pártot a faszizmustól és a bolsevizmustól elhatároló politikusok a felszabadulásra, a szovjet befolyásra készülve nem maradhatnak az SZDP vezetői. A pártnak meg kell kísérelni, hogy eszméit, politikáját visszafogottan hirdesse, a politikai élvonaltól visszalépjen belső demokráciáját korlátozva, önállóságát átmenetileg feladva, tapasztalt vezetőit mellőzve lépjen a felszabadult ország politikai életébe. A párt vezetői 1945 augusztusában bizalmas úton hiteles információt kapnak a Jaltai Egyezményről. Felmérhetik a következményeket. Világossá válik hogy Keletről nem várhatnak kíméletet, Nyugatról nem kaphatnak oltalmat. A szociáldemokrata párt így lesz az MKP “testvérpártja”. Ez a tragédia egy ország egy nemzet tragédiája lett.^{16/a}

A lefejezett párt minden engedménye ellenére 1945 őszétől kezdve a legképtelenebb politikai vádak, a legkíméletlenebb támadásokat, a megalázások tömegét kapja “testvérpártjától”. Tény, hogy az SZDP az MKP-nak sem politikai vetélytársa, sem kritikusa nem lehetett. A két világháború közötti “bűnei” az antikommunizmusa, szovjetellenessége miatt az MKP vezetői már a felszabadulás előtt pusztulásra ítélték. Egy ilyen helyzetben lévő párt képtelen önmagát, politikáját és politikusaikat megvédeni. Az SZDP 1945 után csak hátráló árnyékpárt lehetett a felszabadult ország-

ban. A nógrádi szénmedencében is a “harcos egyéniségek” kerülnek előtérbe. A szociáldemokrata hagyományokon nevelkedett mozgalmi embereket háttérbe szorítják. Bűnösöknek tekintik.

A felszabadult Nógrádban is a két párt közötti egyenlőtlen harc állandósult. Az MKP vezetése nyilatkozataiban időnként elítélte az SZDP elleni durva támadásokat, miközben táplálta is és sohasem büntette azokat. A “két testvérpárt együttműködése” viharos gyorsasággal az MKP monopolhelyzetét eredményezte és legelőször a szénbányászatban. A társadalom számára fontos bányászmozgalmak az értékes politikai erőt képviselő de az önálló útra fel nem készült üzemi szervezetek már 1946 elején az MKP teljes és ellenőrizhetetlen alárendeltségébe kerültek.

A nógrádi bányászmozgalom ilyen előzmények, üldözések, tévedések után le nem tiszult érzelmekkel, súlyos indulatokkal, csodát váró reményekkel, sokféle módon idealizált jövőképevel érkezik az 1945-ös évben az új világ küszöbéhez. A két háború között felnövekedett bányásznemzedék, a demokrácia, a szocializmus ismerete nélkül politikailag szegényen lépi át ezt a küszöböt. Programjában a lebontásnak, a tagadásnak az elégtételnek van vonzása, az építés programja pedig túlságosan elnagyolt. Az út megválasztásában, az irányváltásban az érzelmek, az illúziók válnak uralkodóvá.

Jegyzetek II.

12. Szekeres József: idézett mű 231. oldal
 - Országos Levéltár: A Salgótarjáni Kőszénbánya RT. 1943. okt. 5-7. ülése.
 - Bányászszakszervezet iratai 3/1943. Párttörténeti Intézet
13. Szekeres József: idézett mű 231. és 243. oldal
- 13/a. Lássan József: A Nógrádi Szénbányászat Felszabadulás utáni Műszak Története. II. kötet 66. oldal
- 13/b. Dokumentumok a Magyar Szénbányászat Történetéből (1945-1949) 75. oldal 50.sz.dok. Kossuth, 1975
14. Gergely Ernő-Jakab Sándor: A szénbányászok élet- és munkakörülményei. 1945-1948. 17. oldal
15. Mónus Illés válogatott írásai. Kossuth 1988. 361. oldal
16. Uo. 364. oldal
- 16/a. Balogh Sándor: Választások Magyarországon 1945. (Kossuth, 1984) 16. oldal